

PAULINA DUBIEL-ZIELIŃSKA

Personalistyczny wymiar współczesnych form pomocy dzieciom i młodzieży na przykładzie świadczeń pomocy materialnej i dofinansowań o charakterze socjalnym

The personalistic dimension of contemporary forms of assistance to children and youth on the example of the financial aid benefits and grants of a social character

Słowa kluczowe: stypendia, zasiłki, dofinansowania, życie, rozwój.
Keywords: scholarships, benefits, grants, life, development.

Streszczenie

Artykuł ukazuje podstawy prawne świadczeń pomocy materialnej i dofinansowań o charakterze socjalnym. Charakteryzuje je dokładnie, by zapoznać czytelnika z ich ideą. Podejmuje kwestie etyczne w oparciu o filozofię personalistyczną. Pokazuje, co z personalistycznego punktu widzenia wynika dla istoty funkcjonowania stypendiów oraz dofinansowań o charakterze socjalnym.

Summary

The article presents the legal basis for the financial aid benefits and grants of a social character. It focuses on them. It characterizes them carefully, to familiarize the reader with their idea. The article takes ethical issues based on the personalistic philosophy. It shows what results, from the personalistic point of view, according to the substance of the functioning of scholarships and grants of a social character.

Wprowadzenie

Istnieje wiele form pomocy dzieciom i młodzieży mających charakter kompensacyjny, naprawczy. Są jednak i takie, które – zgodnie ze współczesną tendencją polityki prorodzinnej – mają przede wszystkim wspierać. Takim rozwiązaniem są świadczenia pomocy materialnej i dofinansowania, wyrównujące szanse edukacyjne tym dzieciom, którym brakuje podstawowych środków do życia. Wsparcie finansowe ma ułatwić im rozwój i zabezpieczyć optymalne warunki kształcenia. Warto im się przyjrzeć z bliska.

Podstawa prawna świadczeń pomocy materialnej o charakterze socjalnym

Istnienie świadczeń pomocy materialnej o charakterze socjalnym warunkuje polska ustawa zasadnicza. Konstytucja RP w rozdziale I, zatytułowanym *Rzeczpospolita*, w art. 2 określa Rzeczpospolitą Polską jako kraj urzeczywistniający zasady sprawiedliwości społecznej¹. Źródłem zasady sprawiedliwości społecznej jest przyrodzona i niezbywalna godność człowieka wynikająca z prawa do życia. Sprawiedliwość społeczna została uregulowana poprzez wyszczególnienie wolności, praw i obowiązków człowieka i obywatela². Istnieją wolności i prawa: osobiste, polityczne oraz ekonomiczne, socjalne i kulturalne. Prawa socjalne oparte są o ideę zabezpieczenia społecznego, do którego obywatel ma prawo m.in. wtedy, kiedy nie ma środków utrzymania³. Pod szczególną opieką państwa znajdują się dzieci i młodzież. Winny one realizować obowiązek szkolny oraz obowiązek nauki, widziane również jako prawo. Artykuł 70 rozdziału II Konstytucji RP (*Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*), podrozdziału zatytułowanego *Wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne* jasno informuje, że: „1. Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa. Sposób wykonywania obowiązku szkolnego określa ustawa. (...) 4. Władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia. W tym celu tworzą i wspierają systemy indywidualnej pomocy finansowej i organizacyjnej dla uczniów i studentów. Warunki udzielania pomocy określa ustawa”⁴. Dlatego też od 1 stycznia 2005 roku zasady przyznawania i udzielania pomocy materialnej dla uczniów reguluje ustawa o systemie oświaty. Wcześniej określało je i regulowało rozporządzenie Rady Ministrów z 4 sierpnia 1993 roku w sprawie warunków, form, trybu przyznawania i wypłacania oraz wysokości pomocy materialnej dla uczniów (DzU nr 74, poz. 350)⁵.

Prawa socjalne potwierdzają również dokumenty międzynarodowe ratyfikowane przez Polskę. „Są to akty prawne powszechnie obowiązujące, a zatem wiążą zarówno organy państwowe, jak i wszystkich obywateli”⁶: 1) Po-

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., art. 2, <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>.

² Tamże, art. 30.

³ Tamże, art. 67.

⁴ Tamże, art. 70.

⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z 4 sierpnia 1993 r. w sprawie warunków, form, trybu przyznawania i wypłacania oraz wysokości pomocy materialnej dla uczniów, http://g.ekspert.infor.pl/pl/_dane/akty_pdf/DZU/1_993/74/350.pdf#zoom=90.

⁶ *Ratyfikowane umowy międzynarodowe*, <http://www.prawo24.pl/a/ratyfikowane-umowy-mi%C4%99dzynarodowe>.

wszeczna deklaracja praw człowieka; 2) Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych; 3) Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych; 4) Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności; 5) Konwencja o prawach dziecka.

Istotne z punktu widzenia polityki społecznej państwa wydają się art. 25 i 26 Powszechnej deklaracji praw człowieka. Artykuł 25 brzmi: „1. Każdy ma prawo do stopy życiowej zapewniającej zdrowie i dobrobyt jego i jego rodziny, włączając w to wyżywienie, odzież, mieszkanie, opiekę lekarską i konieczne świadczenia socjalne, oraz prawo do ubezpieczenia (...) 2. Matka i dziecko mają prawo do specjalnej opieki i pomocy. Wszystkie dzieci (...) korzystają z jednakowej ochrony społecznej”⁷. Artykuł 26 przypomina, że każdy człowiek ma prawo do nauki, której celem „jest pełny rozwój osobowości ludzkiej”⁸. Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych w art. 6 podkreśla prawo do życia⁹. Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych w art. 9 mówi o prawie do zabezpieczenia społecznego, włączając w to ubezpieczenie społeczne; w art. 10 – o prawie do ochrony i pomocy rodzinie; w art. 11 – o prawie do odpowiedniego poziomu życia; w art. 13 – o prawie do nauki¹⁰. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności już na wstępie (art. 2) zaznacza prawo każdego obywatela do życia¹¹. Konwencja o prawach dziecka w części I art. 5 ust. 1 podkreśla, „że każde dziecko ma wrodzone prawo do życia”¹², a w ust. 2, że „Państwa-Strony zapewniają w możliwie maksymalnym zakresie warunki życia i rozwoju dziecka”¹³. Artykuł 28 ust. 1 Konwencji brzmi: „Państwa-Strony uznają prawo dziecka do nauki i w celu stopniowego realizowania tego prawa na zasadzie równych szans, w szczególności: a. uczynią nauczanie podstawowe obowiązkowe i bezpłatne dla wszystkich; b. (...) podejmą odpowiednie kroki, takie jak wprowadzenie bezpłatnego nauczania oraz udzielanie w razie potrze-

⁷ *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, art. 25, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf.

⁸ Tamże, art. 26.

⁹ *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych*, art. 6, http://www.hfhrpol.waw.pl/pliki/Miedzynarodowy_Pakt_Praw_Obywatelskich_i_Politycznych.pdf.

¹⁰ *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych*, art. 9, 10, 11, 13, http://www.hfhrpol.waw.pl/pliki/Miedzynarodowy_Pakt_Praw_Gospodarczych_Spolecznych_i_Kulturalnych.pdf.

¹¹ *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, art. 2, http://www.bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/prawa_czlowieka/ets_005.pdf.

¹² *Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 roku*, część I, art. 6, ust. 1, http://www.unicef.org/magic/resources/CRC_polish_language_version.pdf.

¹³ Tamże, ust. 2.

by pomocy finansowej”¹⁴. Nauka ma być ukierunkowana na „rozwijanie w jak najpełniejszym zakresie osobowości, talentów oraz zdolności umysłowych i fizycznych (...), szacunku”¹⁵.

Prawo do życia i rozwoju, kształcenia i korzystania z wszelkich form wsparcia są, jak widać, podstawą działań podejmowanych na rzecz dziecka przez władze państwowe i urzędy. Respektowanie dobra dziecka jest niezaprzeczalnym obowiązkiem każdego, kto obcuje z dzieckiem.

Rodzaje i warunki przyznawania świadczeń pomocy materialnej o charakterze socjalnym

Utworzony nowelizacją z 16 grudnia 2004 roku rozdział 8a ustawy o systemie oświaty, a ściślej – artykuły od 90b do 90f, szczegółowo opisują rodzaje, warunki i podstawy udzielania uczniom, wychowankom i słuchaczom pomocy materialnej o charakterze socjalnym z budżetu państwa lub budżetu właściwej jednostki samorządu terytorialnego¹⁶. „Pomoc materialna jest udzielana uczniom w celu zmniejszenia różnic w dostępie do edukacji, umożliwienia pokonywania barier dostępu do edukacji wynikających z trudnej sytuacji materialnej ucznia”¹⁷.

Zgodnie z przepisami świadczeniami pomocy materialnej o charakterze socjalnym są¹⁸: stypendium szkolne i zasiłek szkolny. Stypendium szkolne może być udzielane uczniom w formie: całkowitego lub częściowego pokrycia kosztów udziału w zajęciach edukacyjnych; pomocy rzeczowej o charakterze edukacyjnym, a w szczególności zakupu podręczników¹⁹.

To samo dotyczy wychowanków publicznych i niepublicznych ośrodków umożliwiających dzieciom i młodzieży upośledzonym umysłowo w stopniu głębokim, a także dzieciom i młodzieży upośledzonym umysłowo ze sprzężonymi niepełnosprawnościami realizację odpowiednio obowiązku szkolnego i obowiązku nauki²⁰.

Jeżeli organ przyznający stypendium szkolne (gmina) uzna, że jego udzielenie w powyższych formach jest niemożliwe lub niecelowe, stypendium zo-

¹⁴ Tamże, część I, art. 28.

¹⁵ Tamże, część I, art. 29 ust. 1.

¹⁶ Ustawa z 7 września 1991 roku o systemie oświaty, rozdział 8a, art. 90b ust. 1, <http://www.prawo.vulcan.edu.pl/przegdok.asp?qdatprz=akt&qplikid=1>.

¹⁷ Tamże, rozdział 8a, art. 90b ust. 2.

¹⁸ Tamże, rozdział 8a, art. 90c ust. 1.

¹⁹ Tamże, rozdział 8a, art. 90c ust. 2.

²⁰ E. Góra, R. Mroczkowska, *Pomoc materialna dla uczniów. Zasady przyznawania, wzory, ujednolicony tekst ustawy o systemie oświaty*, Gdańsk 2005, s. 9.

staje udzielone w formie świadczenia pieniężnego²¹. Uczeń, wychowanek, słuchacz może otrzymać stypendium szkolne w jednej lub kilku formach jednocześnie²². Kryterium kwalifikującym jest wysokość dochodu²³.

Zasiłek szkolny natomiast może być przyznany uczniowi, który przejściowo znajduje się w trudnej sytuacji materialnej z powodu zdarzenia losowego²⁴. Zasiłek może mieć formę świadczenia pieniężnego na pokrycie wydatków związanych z procesem edukacyjnym lub formę pomocy rzeczowej o charakterze edukacyjnym, raz lub kilka razy w roku, niezależnie od otrzymywanego stypendium szkolnego²⁵. Z uwagi na funkcję zasiłku – środka doraźnej pomocy w sytuacji losowej – ograniczono termin ubiegania się o niego do dwóch miesięcy od wystąpienia zdarzenia uzasadniającego jego przyznanie²⁶.

Wysokość stypendium (zasiłku) szkolnego dla każdego ucznia ustala się indywidualnie²⁷.

Dofinansowania formą pomocy dzieciom i młodzieży

Wyjątkową formą pomocy dzieciom i młodzieży są od dawna (w 2015 roku minęło 13 lat) dofinansowania zakupu podręczników szkolnych, książek pomocniczych i materiałów edukacyjnych, realizowane przez Ministerstwo Edukacji Narodowej w ramach Rządowego programu pomocy uczniom „Wyprawka szkolna”. Owo wsparcie przeznaczone jest rokrocznie dla ściśle określonej grupy uczniów. W 2015 roku pomoc została skierowana do: 1) najmłodszych uczniów – z klas III szkoły podstawowej oraz klas III ogólnokształcącej szkoły muzycznej I stopnia; 2) uczniów kontynuujących naukę według nowej podstawy programowej na poziomie klasy czwartej technikum; 3) uczniów niepełnosprawnych, z wyjątkiem uczniów niewidomych, dla których podręczniki zapewniono w odrębnym trybie. Rządowy program pomocy uczniom „Wyprawka szkolna” ma na celu wyrównywanie szans edukacyjnych oraz eliminowanie barier o charakterze środowiskowym w dostępie do usług edukacyjnych. Pomoc w formie dofinansowania przysługuje uczniom spełniającym jedno z określonych przez rząd kryteriów w danym roku szkolnym. Jest to: a) kryterium dochodowe (gdzie dochód netto na osobę w rodzinie nie przekracza kwoty minimum

²¹ Tamże.

²² Ustawa z 7 września 1991 roku o systemie oświaty, rozdział 8a, art. 90d ust. 6.

²³ W. Rup, *Wzorcowy regulamin udzielania pomocy materialnej dla uczniów zamieszkałych na terenie gminy*, Gdańsk 2005, s. 9.

²⁴ Ustawa z 7 września 1991 roku o systemie oświaty, rozdział 8a, art. 90e ust. 1.

²⁵ Tamże, rozdział 8a, art. 90e ust. 2.

²⁶ E. Góra, R. Mroczkowska, dz. cyt., s. 12–13.

²⁷ W. Rup, dz. cyt., s. 15.

socjalnego) – w 2015 roku było to 574 zł; b) kryterium pozadochodowe na podstawie decyzji dyrektora szkoły, uwzględniającej lokalne warunki ekonomiczne i społeczne (kiedy w rodzinie występuje jedna z następujących sytuacji: ubóstwo; sieroctwo; bezdomność; bezrobocie; niepełnosprawność; długotrwała lub ciężka choroba; przemoc w rodzinie; potrzeba ochrony ofiar handlu ludźmi; potrzeba ochrony macierzyństwa lub wielodzietności; bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego; brak umiejętności w przystosowaniu do życia młodzieży opuszczającej całodobowe placówki opiekuńczo-wychowawcze; trudności w integracji cudzoziemców, którzy uzyskali w Rzeczypospolitej Polskiej status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą; trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego; alkoholizm lub narkomania; zdarzenie losowe i sytuacja kryzysowa; klęska żywiołowa lub ekologiczna²⁸); c) niepełnosprawność (również sprzężona) dane go ucznia, bez względu na dochód, potwierdzona orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego²⁹.

Personalistyczny wymiar świadczeń pomocy materialnej i dofinansowań o charakterze socjalnym

Filozofia personalistyczna traktuje człowieka jako osobę ludzką osadzoną w prawach naturalnych, jako istotę społeczną osadzoną w prawach kulturowo-społecznych oraz jako obywatela osadzonego w prawach jurydycznych³⁰. Takie ujęcie wydają się odzwierciedlać ukazane wyżej dokumenty prawa krajowego i międzynarodowego. Podkreślają one na wstępie to, co mają zamiar chronić, co wydaje się najważniejsze ze względu na to, że niezbywalne i oczywiste, bo chronione prawem naturalnym. Najważniejsze jest dobro – w tym przypadku dziecka i młodego człowieka. Owym dobrem jest życie ludzkie i wartości mu przynależne. Przedstawione dokumenty stają w obronie życia oraz podstawowych praw.

Do naturalnych, czyli przyrodzonych, praw człowieka jako osoby zalicza się³¹:

- prawo do życia, bowiem „[i]stotą dobra jest życie utrzymać, życiu sprzyjać, życie wznosić na jego najwyższy stopień. Istotą zła jest życie unicestwić,

²⁸ Ustawa o pomocy społecznej, art. 7, <http://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/File/Departament%20Pomocy%20Spoecznej/Akty%20prawne/pomoc%20spoleczna%20D.%20U.%20z%202008%20r%20nr115%20poz.728.pdf>.

²⁹ „Wyprawa szkolna” 2015/2016 przyjęta przez Radę Ministrów, <https://men.gov.pl/ministerstwo/informacje/wyprawa-szkolna-2015-przyjeta-przez-rade-ministrow.html>.

³⁰ A. Szołtysek, *Nieokreślony podmiot wychowania: pytanie o filozofię człowieka* [w:] *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania*, red. F. Adamski, Kraków 1999, s. 26.

³¹ Por. tamże, s. 26–27.

życiu szkodzić, a także życie hamować w jego rozwoju. Podstawową zasadą etyki jest więc poszanowanie życia³²,

- prawo do aktualizacji możliwości w wymiarze wegetatywnym, intelektualnym (prawo do nauki!), moralnym, wolitywnym i decyzyjnym,
- prawo do wychowania,
- prawo do pamięci (tego, co było), myślenia (tego, co jest) i chcenia (tego, co może być),
- prawo do poznania (prawo do nauki!), gdyż „ludzie z natury dążą do poznania, czego dowodem jest ich umiłowanie zmysłów (bo, nawet niezależnie od ich praktycznej użyteczności, miłują je dla nich samych), a zwłaszcza ponad wszystkie inne dla wzroku”³³,
- prawo do suwerenności, niezależnie od społeczno-kulturowych czy politycznych uwarunkowań,
- prawo do godności; godność osoby ludzkiej jest determinowana przez jej podmiotowość, wolność i odpowiedzialność,
- prawo do wolności naturalnej, czyli wolność: rozumu (wolność aktów poznawczych, wolność myśli), woli (wolność chcenia, aktów wolitywnych, w tym wolność sumienia) i czucia (wolność aktów czuciowych), warunkujących wolność wyznania.

Dokumenty stają w obronie podstaw „człowieka wewnętrznego”³⁴: życia, godności, wolności, równości. Norma personalistyczna wydaje się tu postulowaną normą. Afirmacja osoby w czynie dla niej samej odzwierciedla się w sformułowaniach wymienionych wyżej dokumentów: „Każdy ma prawo do...”, „Każde dziecko ma prawo do...”, „Państwa-Strony uznają prawo dziecka do...”. Prawu do nauki poświęcono wiele uwagi w Konstytucji RP oraz Konwencji o prawach dziecka. Z prawem do nauki łączy się równy do niej dostęp, a co za tym idzie – wyrównywanie szans edukacyjnych. Takie jest założenie wszelkich świadczeń pomocy materialnej i dofinansowań o charakterze socjalnym.

Personalistyczny wymiar współczesnych form pomocy materialnej dzieciom i młodzieży ma znaczenie nie tylko jednostkowe, ale i zbiorowe. Do nich należy zakaz jakiegokolwiek dyskryminacji w dostępie do edukacji. Na szczególną uwagę zasługuje prawo do dobrej edukacji specjalnej dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych (chorych, niepełnosprawnych, zaburzonych) oraz prawo do edukacji w ogóle dla uczniów znajdujących się w trudnej sytuacji losowej, o których informują kryteria przyznawania stypendiów, zasiłków, dofinansowań. Prawo uwzględnia przypadki cudzoziemców, byłych więźniów, byłych wychowanków domów dziecka, osób uzależnionych i in-

³² A. Schweitzer, *Życie*, Warszawa 1974, s. 28.

³³ Arystoteles, *Metafizyka*, Księga Alfa (I), Warszawa 1983, 980a.

³⁴ A. Szoltysek, dz. cyt., s. 32.

nych, wymagających szczególnej pomocy ze względu na trudności przystosowania się do nowych warunków życia.

Norma personalistyczna jest zatem mocno osadzona w obowiązującym prawie pozytywnym i prepozytywnym³⁵: obyczajach, zwyczajach, sumieniu.

Zakończenie

Prawo stanowione, mające swe źródło w prawie naturalnym, staje się punktem wyjścia dla wszelkich działań pomocowych. Pomoc zdaje się ewoluować wraz ze wzrostem świadomości i rozwoju cywilizacyjnego – od jej form instynktownych, do świadomie organizowanych; od działań instrumentalnych, do tych o podłożu emocjonalno-uczuciowym; od allocentrycznej, nieformalnej, do sformalizowanej o charakterze ogólnospołecznym³⁶. Sformalizowanie pomocy gwarantuje równy do niej dostęp osobom potrzebującym. To osoba – byt moralny, a więc rozumny i wolny – ma prawa. Prawo stanowione potwierdza nadrzędność interesu jednostki. Nakazuje kierować się zasadą sprawiedliwości, normą zabezpieczającą harmonię społeczną.

Polityka prorodzinna przejawia się m.in. w pomocy stypendialnej, dofinansowaniach dla młodzieży uczącej się. Omówione w artykule formy pomocy finansowej gwarantują dzieciom ubogim równy start. Pozwalają im czuć, że rozwój to nie przywilej, ale ogólnie obowiązujące prawo. Pozwalają uwierzyć i realizować siebie, by móc osiągnąć pełnię człowieka w człowieku.

Bibliografia

- Arystoteles, *Metafizyka, Księga Alfa (I)*, Warszawa 1983.
- Góra E., Mroczkowska R., *Pomoc materialna dla uczniów. Zasady przyznawania, wzory, ujednoczony tekst ustawy o systemie oświaty*, Gdańsk 2005.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>.
- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, http://www.bip.ms.gov.pl/Data/Fi-les/_public/bip/prawa_czlowieka/ets_005.pdf.
- Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 roku*, http://www.unicef.org/magic/resources/CRC_polish_language_version.pdf.
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych*, http://www.hfhrpol.waw.pl/pliki/Miedzynarodowy_Pakt_Praw_Gospodarczych_Spolecznych_i_Kulturalnych.pdf.

³⁵ Por. tamże, s. 26.

³⁶ A. Radziewicz-Winnicki, *Pedagogika społeczna*, Warszawa 2008, s. 88.

- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych*, http://www.hfhrpol.waw.pl/pliki/Miedzynarodowy_Pakt_Praw_Obywatelskich_i_Politycznych.pdf.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf.
- Radziewicz-Winnicki A., *Pedagogika społeczna*, Warszawa 2008.
- Ratyfikowane umowy międzynarodowe*, <http://www.prawo24.pl/a/ratyfikowane-umowy-mi%C4%99dzynarodowe>.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 4 sierpnia 1993 roku w sprawie warunków, form, trybu przyznawania i wypłacania oraz wysokości pomocy materialnej dla uczniów, http://g.ekspert.infor.pl/p/_dane/akty_pdf/DZU/1993/74/350.pdf#zoom=90.
- Rup W., *Wzorcowy regulamin udzielania pomocy materialnej dla uczniów zamieszkałych na terenie gminy*, Gdańsk 2005.
- Schweitzer A., *Życie*, Warszawa 1974.
- Szołtysek A., *Nieokreślony podmiot wychowania: pytanie o filozofię człowieka* [w:] *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania*, red. F. Adamski, Kraków 1999.
- Ustawa o pomocy społecznej, <http://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/File/Departament%20Pomocy%20Spolecznej/Akty%20prawne/pomoc%20spoleczna%20D.%20U.%20z%202008%20r%20nr115%20poz.728.pdf>.
- Ustawa z 7 września 1991 roku o systemie oświaty, <http://www.prawo.vulcan.edu.pl/przegdok.asp?qdatprz=akt&qplikid=1>.
- „Wyprawa szkolna” 2015/2016 przyjęta przez Radę Ministrów, <https://men.gov.pl/ministerstwo/informacje/wyprawa-szkolna-2015-przyjeta-przez-rade-ministrow.html>.